

ADABIY TILNING OG'ZAKI VA YOZMA SHAKLLARI

Palvonnazarova Hayotxon Jamoladdin qizi

Ajiniyoz nomidagi Nukus davlat pedagogika instituti
Turkiy tillar fakulteti O'zga tilli guruhlarda o'zbek tili ta'lim
yo'nalishi 2-bosqich talabasi

<https://doi.org/10.5281/zenodo.10933137>

ARTICLE INFO

Received: 1st April 2024

Accepted: 2nd April 2024

Published: 5th April 2024

KEYWORDS

adabiy til, yozuv, og'zaki, yozma

ABSTRACT

Ushbu maqolada hozirgi o'zbek adabiy tilining og'zaki va yozma shakllarini o'rganamiz

ADABIY TIL - muayyan umumxalq tilining qayta ishlangan va me'yorlash-tirilgan, mazkur tilda so'zlashuvchi xalqning madaniy ehtiyojlariga xizmat qiluvchi shakli. „Qayta ishlangan“ tushunchasi nisbiy (tarixan turli davrlarda, turli xalqlarda adabiy til o'zgarib turgan). Hatto ayrim bir xalqda ham Adabiy til turli davrda turlicha bo'lgan (mas, qadimgi turkiy adabiy til, hozirgi o'zbek adabiy tili). Ba'zi davrlarda bir xalq uchun boshqa bir xalq tili Adabiy til vazifasini o'tagan. Masalan, fors va turkiylar uchun mumtoz arab tili, yaponlar uchun mumtoz xitoy tili; ba'zi Yevropa xalqlari uchun lotin tili va boshqa Adabiy til bo'lgan.

¹Hozirgi o'zbek adabiy tilining og'zaki va yozma shakllari bor, shu ikki shakl vositasida u xalqqa xizmat qiladi.

1. Adabiy tilning og'zaki shakli to'g'ri talaffuz me'yorlariga, erishish orqali idrok qilishga tayanadi. Bu shaklning moddiy-material asosini fizik akustik birliklar (nutq tovushlari, urg'u, ohang, pauza, ritm, temp) tashkil etadi; uning tarixiy ildizlari xalq og'zaki ijodi na'munalarida - dostonlar, qo'shiqlar, maqollar, hikmatli so'zlar, topishmoqlar, ertaklar negizida rivojlanib, og'izdan-og'izga o'tib kelgan, shu jarayonda uning hozirgi milliy adabiy tilga xos yagona talaffuz me'yorlari shakllangan. Hozirgi o'zbek adabiy tilining og'zaki shakli ko'proq adabiy so'zlashuv uslubida namoyon bo'ladi, uning faoliyatida imo-ishora, nutq vaziyati kabi noverbal vositalar ham muhim rol o'ynaydi.

2. Hozirgi o'zbek adabiy tilining yozma shakli, avvalo, yozuv sistemasiga hamda shu sistema birliklarini (grafemalarni, orfogrammalarni) ko'rish va o'qishga asoslanadi. Yozuv sistemi, ma'lumki, grafika, orfografiya va punktuatsiya kabi komponentlardan tarkib topadi, demak, uning moddiy-material asosini optik-grafik vositalar tashkil qiladi. Adabiy tilning yozma shakli

1. ¹ Jamolxonov H Hozirgi o'zbek adabiy tili - Toshkent: Talqin, - 2005.

faoliyatida ilmiy uslub, rasmiy uslub, ommabop (publitsistik) uslub qoliplariga xoslanish xususiyatlari borligi ham ko'zga tashlanadi.

Hozirgi O'zbek adabiy tilida og'zaki va yozma shakllar bo'yicha quyidagi ma'lumotlar mavjud:

²O'zbek tili taraqqiyotining ma'lum bir davri ruscha yozilgan asarlarda starouzbekskiy yazık deb nomlanib, bu nom eski o'zbek tili deb kalka qilingan. Starouzbekskiy yazık atamasi asli rus tilshunosligidagi staroslavyskiy yazık atamasiga noo'rin taqlid natijasida yuzaga kelgan: staroslavyskiy yazık – alohida tilning nomi, starouzbekskiy yazık deb esa o'zbek tilining oldingi taraqqiyot bosqichi nomlanadi. Umuman, bu atama tarkibidagi eski sifatlovchisi noto'g'ri tushunchani ("eskirgan" tushunchasini) uyg'otadi. Asli o'zbek tilining bu taraqqiyot bosqichini vaqt o'lchovini asosga olib "XIII – XIX asrlar adabiy o'zbek tili" deb atash to'g'ri. Hozirgi adabiy o'zbek tili ham davr o'tishi bilan kechagi, "eski" til bo'lib qoladi, lekin uni "eski adabiy o'zbek tili" ga qo'shib yuborish mumkin emas. Davr o'tishi bilan "hozirgi adabiy o'zbek tili" ni "XX (va undan keyingi) asr adabiy o'zbek tili" deb nomlash lozim bo'lib qoladi. XX asrning I choragi asli oldingi adabiy o'zbek tilidan hozirgi adabiy o'zbek tiliga o'tish davri bo'lgan. Shunga ko'ra hozirgi adabiy o'zbek tilining boshlanishini 1929- yildan – yozma adabiy til me'yorlari – imlo qoidalari qabul qilingan vaqtdan boshlab belgilash to'g'ri bo'ladi.

1. Og'zaki shakllar:

- Nutq: Hozirgi O'zbek adabiy tilida nutq odatda qo'shimcha-estetik elementlar bilan bog'liqdir. Ushbu shaklda nutq va ma'nolarning izohlangan, yoritilgan va ifodalangan bo'lishi muhimdir.

- She'r: She'rlar adabiyotimizning muhim qismidir. Ular o'zbek adabiy tilida har xil ustuvorlik va ma'naviyatni ifodalash uchun ishlatiladi. Hozirgi O'zbek adabiy tilida shu sohada rivojlanishga katta e'tibor beriladi.

- Maqola: Maqolalar adabiy matnlar va hujjatlardagi ilmiy, ijtimoiy, siyosiy va boshqa masalalarga bag'ishlangan so'z yozmalari hisoblanadi. Ular ilmiy, jurnalistik, ijtimoiy, san'at, madaniyat va boshqa sohalarda yoziladi.

- Dramaturgiya: Hozirgi O'zbek adabiy tilida dramaturgiya sohasi ham rivojlanmoqda. Ular teatrlar, kinematografiya, dasturlar va boshqa shaxsiy hamda jamoaviy proektlarda ishlatiladi.

- Nutqiy ijod: Hozirgi kunda nutqiy ijod ham rivojlanmoqda. Bu soha raqobatbardoshlar uchun yorqin, ilg'or va ijodiy muhit yaratadi.

2. Yozma shakllar:

- Roman: Roman Hozirgi O'zbek adabiy tilida ko'plab yozuvchilar tomonidan ishlab chiqiladi. Ular ijtimoiy, siyosiy, asarshunoslik, fantastika, sevgi-romani va boshqa janrlarda yoziladi.

- Qissa: Qissalar hikoyalar va qahramonlarning qisqacha o'zak tilida yozilgan qisqacha dasturlar hisoblanadi.

1. ² Rahmatullayev Sh Hozirgi o'zbek adabiy tili Toshkent: Universitet- 2006

- Hikoya: Hikoyalar ham adabiy matnlar va hujjatlardagi qisqa va mazmunli so'z yozmalari hisoblanadi. Ular ko'p paytlar ijtimoiy, psixologik va siyosiy muammolarga bag'ishlangan boladi.

- Maqola: Maqolalar yozma shakllarning bir qismidir va adabiy matnlar, jurnallar, gazetalar, veb-saytlar va boshqa mediada yaratiladi.

Hozirgi O'zbek adabiy tilida og'zaki va yozma shakllar juda keng qamrovli va ko'p toifali. Bu esa adabiyotning o'zini rivojlantirishda, tarixiy yurtlararo hamkorlikda hamda global madaniy va madaniy - estetik qadriyatlar bo'yicha o'z muvaffaqiyatini ifodalaydi

Hozirgi O'zbek adabiy tilining og'zaki va yozma shakllari adabiyat va ijtimoiy hayotning turli sohalarida o'z rivojlanishini yoritadi. Bu shakllar turkumining madaniyat, tarix, insoniyat, ijtimoiy masalalar va yangi g'oyalarini ifodalashda va tarqatishda juda katta ahamiyatga ega.

Og'zaki shakllar, nutq, she'rlar, maqolalar, dramaturgiya va nutqiy ijod sifatida ko'rinadi. Ular insonning o'zini ifodalash, fikrlarini, hissiyotlarini va o'zining madaniy qadriyatlarini yoritishda muhim rol o'ynaydi.

Yozma shakllar esa romanlar, qissalar, hikoyalar, maqolalar, dasturlar va boshqa shakllarda ko'rinadi. Ular adabiy matnlar, jurnallar, gazetalar, elektron ovozli va vizual media, veb-saytlar va boshqa mediada keng qamrovli tarqatiladi. Bu shakllar turkumizdagi insoniy, ijtimoiy, siyosiy va madaniy masalalarga oid fikr, mulohazalar, tushunchalar va ma'lumotlarni ifodalashda va ularga javob berishda muhim ahamiyatga ega.

Hozirgi O'zbek adabiy tilining og'zaki va yozma shakllari turkumining madaniy va adabiyotni boyitishda, yangiliklar va o'zgargan zamon talablari bilan mos kelishda muhim vazifalarni bajaradi va turkumizning ilmiy, ijtimoiy, san'at, siyosiy va madaniy rivojlanishida katta hissa egadir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Jamolxonov H Hozirgi o'zbek adabiy tili - Toshkent: Talqin - 2005
2. Rahmatullayev Sh Hozirgi o'zbek adabiy tili Toshkent: Universitet- 2006
3. Sayfullayeva R, Mengliyev B, Qurbonova M, Boqiyeva G Hozirgi o'zbek adabiy tili Toshkent 2005
4. Muxtorov A, Sanaqulov U O'zbek adabiy tili tarixi-Toshkent:1995
5. Tursunov U, O'rinboyev B O'zbek adabiy tili tarixi-Toshkent-1982